M. Termorshuizen-Arts

Een Indonesisch juridisch woordenboek

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 156 (2000), no: 1, Leiden, 57-82

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

Een Indonesisch Juridisch 'Woordenboek'

Ter inleiding

In dit artikel geef ik allereerst een overzicht van de ontwikkeling die het Indonesische recht na de onafhankelijkheid van Nederland in 1945 heeft doorgemaakt. Hierbij zal aandacht worden besteed aan een aantal bijzondere eigenschappen van dat Indonesische recht en de Indonesische rechtstaal. Bij het maken van mijn *Nederlands-Indonesisch juridisch woordenboek* (Termorshuizen-Arts 1999) plaatsten deze specifieke eigenschappen mij voor een aantal bijzondere problemen. Die problemen beschrijvend zal ik tevens aandacht schenken aan de verschillen tussen 'gewone' tweetalige woordenboeken en juridische, waarbij ik tot de conclusie kom dat juridische 'woordenboeken' geen woordenboeken zijn, althans niet in de gebruikelijke zin van het woord. Ten slotte zal ik proberen aan te tonen dat genoemde problemen grotendeels kunnen worden opgelost door middel van een elektronische juridische encyclopedie op cd-rom.¹

1. De ontwikkeling van het Indonesische recht en de Indonesische rechtstaal na 1945

De Nederlandse invloed op het Nederlands-Indische en Indonesische recht

Het huidige Indonesische recht bestaat nog voor een belangrijk deel uit koloniaal recht. In het midden van de negentiende eeuw werden de Nederlandse wetboeken, vruchten van de nieuwe codificatie, grotendeels naar Neder-

¹ Zie Schöpping en Weyers 1993:89-109, welk artikel mij in mijn gedachtenvorming zeer heeft geïnspireerd.

MARJANNE TERMORSHUIZEN-ARTS behaalde haar doctoraal rechten aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen en is momenteel als onderzoeker verbonden aan het Centrum voor Internationale Juridische Samenwerking te Leiden. Zij is gespecialiseerd op het gebied van het Nederlands-Indisch/Indonesisch recht en publiceerde onder andere: 'Het voorbereidend onderzoek in Indonesië', *Delikt en Delinkwent*, November 1992, en 'Revisie en herziening; De continuïteit in de Indonesische rechtspleging', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 150-II (1994): 330-56. Drs. Termorshuizen-Arts is bereikbaar bij het Centrum voor Internationale Juridische Samenwerking, Einsteinweg 2, 2333 CC Leiden.

lands-Indië overgeplant (Van Kan 1927).² Na de onafhankelijkheid werd in de Indonesische Grondwet van 1945 bepaald, dat de instellingen van de staat en regelingen zoals die bestonden in de nieuwe Republiek van kracht bleven totdat ze door nieuwe werden vervangen.³ Voor een groot deel van die regelingen is dat nog altijd niet het geval, hoewel men met die vervanging wel druk bezig is: op het Indonesische Instituut voor de Ontwikkeling van het Nationale Recht (BPHN) van het Ministerie van Justitie worden momenteel circa 400 regelingen van Nederlands-Indische herkomst die nooit werden vertaald maar ook niet ingetrokken, beoordeeld en gereviseerd.⁴

Zolang deze revisie van Nederlands-Indische wetgeving nog niet is voltooid en de wetgeving van 1848 nog niet geheel door nieuwe Indonesische regelgeving is vervangen⁵, zal de Nederlander die zich met Indonesië bezighoudt regelmatig stuiten op zaken die hem herinneren aan zijn eigen recht en daarvan soms zelfs een getrouwe kopie vormen. Het verbintenissenrecht en tot voor kort ook het goederenrecht zijn vrijwel identiek aan het Nederlandse recht op deze terreinen, althans het recht van het oude Burgerlijk Wetboek. Op het gebied van het handelsrecht geldt nog altijd de voor Nederlands-Indië bedoelde versie van het Wetboek van Koophandel, die grotendeels overeenstemde met het onze.⁶ Hetzelfde is het geval bij de Peraturan Kerpailitan, de kopie van de Nederlandse Faillissementswet.⁷ Ook het strafrecht is nog geheel op Nederlandse leest geschoeid en zelfs het ontwerp Wetboek van Strafrecht, dat binnenkort aan het Indonesische parlement ter behandeling wordt voorgelegd, vertoont duidelijk invloed van de oude code. Het eerste Indonesische wetboek van eigen makelij, de KUHAP, wijkt van het

² Overigens werden de wetboeken in het toenmalige Nederlands-Indië niet klakkeloos overgenomen, maar voorzover nodig aangepast aan de speciale situatie aldaar. Een voorbeeld van een aparte regeling is de Overschrijvingsordonnantie (S.1834-27), die werd gebruikt in de plaats van de artikelen 616-620 Indonesisch BW betreffende de levering van onroerende zaken.

³ 'Segala badan Negara dan peraturan yang ada masih langsung berlaku selama belum diadakan yang baru menurut Undang-Undang Dasar ini' (overgangsbepalingen grondwet van de Republiek Indonesië sub II).

⁴ Nog onbekend is of deze activiteiten voortgang zullen vinden onder de regering van de in 1999 aangetreden nieuwe president, Abdurrahman Wahid.

⁵ Hiermee wil ik overigens niet zeggen dat dit vervangingsproces maar zo snel mogelijk voortgang moet vinden. Een andere mogelijkheid is immers de bestaande wetgeving als basis aan te houden en aan te passen aan de eisen van de moderne tijd. Om praktische redenen zou men daarbij het beste te rade kunnen gaan bij landen met een verwant systeem, bijvoorbeeld Nederland. Op deze wijze omzeilt men bovendien de noodzaak van nieuwe, een voldoende breed terrein omvattende, eigen codificatie. Ik kom hier later nog op terug.

⁶ In Indonesië is het wetboek in al die jaren nauwelijks gewijzigd.

⁷ In 1998 is men begonnen met de aanpassing van deze oude wet als een der maatregelen in het kader van het streven de financiële crisis die het land in 1997 trof te boven te komen. UU4/1998 bevat aanvullingen op de oude ordonnantie. Momenteel is men opnieuw met aanpassingen bezig. Vergelijk Tabalujan 1998.

Nederlandse wetboek af in structuur, maar doet qua inhoud van de bepalingen nog sterk denken aan de oude reglementen. Evenals in het Nederlandse recht is hier echter ook de invloed van het Amerikaanse strafprocesrecht aanwezig.

Hoewel er pas één eigen wetboek is vervaardigd, zijn in Indonesië met name sinds de jaren '60 natuurlijk ook zeer veel nieuwe wetten en lagere regelingen totstandgebracht. Men vindt deze op alle rechtsterreinen (Badudu 1994/95)⁸, maar het meest opvallend op het gebied van het 'hukum bisnis', het economische en commerciële recht, waartoe bijvoorbeeld ook het contractenrecht behoort en het moderne Indonesische grondenrecht. Deze snelle ontwikkeling heeft te maken met de tot 1997 in economisch en strategisch opzicht toenemende invloed van Indonesië als grote 'tijger' in de regio Zuidoost-Azië.⁹ Ook op de andere rechtsterreinen zijn echter belangrijke vernieuwingen totstandgekomen. Ik noem hier de volkomen nieuwe regeling van het agrarische of grondenrecht van UU5/1960, welke wet boek II van het Indonesische BW¹⁰ grotendeels buiten werking stelde. Onlangs trad daarnaast UU4/1996 op de zekerheidsrechten¹¹ in werking, die de bepalingen van boek II voorzover deze nog van toepassing waren (bijvoorbeeld hypotheekrecht) afschafte. In 1974 was met de nieuwe huwelijkswet hetzelfde gebeurd ten opzichte van het grootste deel van het familierecht van boek I Indonesisch BW, waarmee een einde kwam aan de aparte regimes voor huwelijken van de in Nederlands-Indië onderscheiden bevolkingsgroepen. Boek III (het verbintenissenrecht) en boek IV (bewijs en verjaring) zijn nog wel van kracht en hetzelfde geldt voor het burgerlijk procesrecht zoals neergelegd in het Herzien Indonesisch Reglement (HIR of RIB).¹² Ofschoon, zoals

⁸ In een recente uitgave van het eerdergenoemde BPHN wordt een overzicht gegeven van de regelgeving die in Indonesië tot stand kwam tussen 1968 en 1993, de eerste periode van nationale ontwikkeling op lange termijn (PJPI). Deze regelgeving omvat 293 wetten, 1.060 regeringsverordeningen (vergelijkbaar met Algemene Maatregelen van Bestuur), 1.560 Presidentiële Besluiten en 252 Presidentiële Instructies, zie Badudu 1994/95.

⁹ Indonesië had tot het einde van dat jaar het hoogste bruto nationaal produkt in de regio, namelijk 1/3 deel van het ASEAN-totaal (ASEAN = Association of South East Asian Nations); de groei van het bruto nationaal produkt was over de periode 1990-1994 7,6% per jaar.

¹⁰ Bedoeld is het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch Indië (S.1847-23), dat in 1848 in Indonesië van kracht werd en grotendeels overeenkwam met het Nederlandse BW van 1838. Dit wetboek was in het Nederlands geschreven en werd later (niet officieel) door verschillende deskundigen in het Indonesisch vertaald.

¹¹ UU4/1996, Undang-Undang Tentang Hak Tanggungan Atas Tanah Beserta Benda-Benda Yang Berkaitan Dengan Tanah (wet op de zekerheidsrechten met betrekking tot grond of goederen die met grond te maken hebben), ofwel Undang-Undang Hak Tanggungan (wet op de zekerheidsrechten).

¹² Het HIR wijkt overigens aanzienlijk af van het (ook vroegere) Nederlandse burgerlijke procesrecht. Met dat laatste vertoonde het Reglement op de Rechtsvordering veel meer overeenstemming. Dit regelde in Nederlands-Indië het procesrecht der Europeanen en geldt voor het Indonesië van nu nog slechts als leidraad welke geraadpleegd wordt als het HIR zwijgt. Omdat

gezegd, het Wetboek van Koophandel en de Faillissementsverordening nog van kracht zijn, is op het terrein van het handels- en vennootschapsrecht daarnaast een omvangrijke moderne Indonesische wetgeving ontstaan. Ik denk hier bijvoorbeeld aan de recente Undang-Undang Pasar Modal (UU8/1995) over de kapitaalmarkt, aan UU1/1995 betreffende de Indonesische NV (Naamloze Vennootschap) en aan de wet op het douanewezen, UU10/1995. Bij het formele en materiële strafrecht – ik vermeldde het reeds – zijn via de wetboeken nog veel Nederlandse invloeden aanwijsbaar. De Indonesische wet op de economische delicten¹³ is een vrijwel letterlijke vertaling van de Nederlandse WED.¹⁴

In UU5/1974 werd in Indonesië een dubbel bestuurssysteem ingevoerd, met een indeling in enerzijds de zogenaamde 'autonome gebieden' (*daerah otonom*), geordend volgens het beginsel van decentralisatie, en anderzijds de 'administratieve gebieden' (*wilayah administratif*), die op grond van deconcentratie zijn gestructureerd.¹⁵ Hoewel anders van inhoud, roept dit tweevoudige systeem herinneringen op aan de dubbele gelaagdheid van het bestuurssysteem van voor de onafhankelijkheid, toen naast het binnenlandse bestuur van de Europese gouvernementsambtenaren de eigen hiërarchische structuur van het lokale inheemse bestuur bestond.¹⁶

Sinds 1986 is voorts de belangrijke wet op de administratieve rechtspraak van kracht (UU5/1986), die behalve op het Franse ook op het Nederlandse recht is gebaseerd, namelijk op de oude Nederlandse AROB-wet (Wet Administratieve Rechtspraak Overheidsbeschikkingen, Stbl. 1975-284).

De Nederlandse invloed op de Nederlands-Indische en Indonesische rechtstaal

De sterke invloed van het Nederlandse recht heeft zich uiteraard ook doen gelden in de rechtstaal. Zeer vele juridische termen zijn een letterlijke vertaling, dikwijls ook een omschrijving, van de Nederlandse. Zo zal iedere Indonesische jurist bekend zijn met benamingen als 'niet ontvankelijk', of liever nog 'n.o.', de uit het Nederlands-Indische strafprocesrecht¹⁷ afkomstige

het HIR veel simpeler was en niet zoveel regelde, gebeurt dat nogal eens.

Het RIB (Reglemen Indonesia Yang Diperbarui, 'Herzien Indonesisch Reglement') was in de Nederlands-Indische periode bedoeld voor de bevolkingsgroep der inheemsen.

¹³ UU7/Drt/1955 jo UU1/1961: 'Pengusutan, penuntutan dan peradilan tindak-pidana ekonomi' (opsporing, vervolging en berechting van economische delicten).

¹⁴ Wet op de economische delicten, wet van 22 juni 1950, Stbl. K 258, houdende vaststelling van regelen voor de opsporing, de vervolging en de berechting van economische delicten.

¹⁵ In het geval van decentralisatie wordt een deel van de taken van de centrale overheid aan lagere overheden overgedragen ter zelfstandige uitoefening. Bij deconcentratie gaat het om een taakverdeling binnen de ambtelijke structuur van de centrale overheid zelf.

¹⁶ UU5/1974 is intussen vervangen door UU22/1999.

¹⁷ Te weten het Reglement op de Strafvordering, S.1847-40 jo 1847-57, 'Reglement op de Strafvordering voor de Raden van Justitie op Java en het Hoog-Geregtshof van Nederlandsch-

'akte van verwijzing' ('a.v.v.'), vergelijkbaar met onze tenlastelegging, 'conservatoir beslag' ('c.b.'), enzovoorts. Voor een deel is deze terminologie inmiddels verindonesischt en vindt men ze terug in termen als 'hak absolut' voor 'absoluut recht', 'pengaruh relatif' voor 'relatieve werking', 'wesel' voor 'wissel', 'komparisi' voor 'comparitie', enzovoort.

Opvallend is voorts de rijkdom van de Indonesische rechtstaal. Minder vriendelijk uitgedrukt zou ook van een opvallend gebrek aan uniformiteit van terminologie kunnen worden gesproken. Deze karakteristiek geldt met name voor de taal van de wetgeving die stamt uit de Nederlands-Indische periode. Van de nog van kracht zijnde Nederlands-Indische wetboeken en reglementen bestaan verschillende, soms aanzienlijk van elkaar afwijkende, niet-geautoriseerde vertalingen van meer of minder gerenommeerde auteurs, welke vertalingen in het Indonesische recht alle hun eigen leven leiden. De verschillende versies zijn soms regio-gebonden, afhankelijk van de invloedssfeer van de universiteit waar zo'n vertaler vertaalde en werkte. Voorbeelden van zulke naast elkaar voorkomende termen zijn 'perjanjian' naast 'persetujuan' voor 'overeenkomst', 'perbuatan melawan hukum' naast 'perbuatan melanggar hukum' voor 'onrechtmatige daad', 'tindak pidana' naast 'perbuatan pidana' en 'peristiwa pidana' voor 'strafbaar feit', 'gugat', 'gugatan' en 'tuntutan' voor de Nederlandse 'vordering', enzovoort.¹⁸

Andere kenmerken van het Indonesische recht en de Indonesische rechtstaal

Bij de nieuwe, na 1945 totstandgekomen, regelgeving ziet men veel meer eenvormigheid in taal, al was het alleen maar omdat er van de nieuwe wetten geen verschillende versies met verschillend taalgebruik in omloop komen. In de regelgeving zelf worden bovendien dikwijls definities gegeven van de daarin vervatte relevante begrippen, al munten deze definities niet altijd uit door helderheid. Een probleem is echter dat aan nieuwe wetgeving dikwijls nauwelijks of geen inventarisatie van reeds bestaande termen en definities ten grondslag ligt.¹⁹ Om deze reden kunnen juridische begrippen op ver-

Indië, mitsgaders voor de Residenten op Java en Madura, regtsprekende in zaken van overtreding tegen Europeanen en daarmee gelijkgestelde personen'.

¹⁸ Ook in de taal der notariële akten treft men zo'n veelheid van synoniemen aan. De Nederlandse frase 'waarvan akte' werd en wordt in het Indonesisch op de volgende manieren vertaald: 'demikian(lah) akta ini', 'surat syah ini', 'surat ini ditetapkan', 'maka surat ini', 'maka surat ini sebagai buktinya', 'dari apa yang tersebut di atas', 'sebagai yang telah diuraikan', 'dari segala sesuatu yang tersebut di atas dibuatlah akta ini', 'maka dari apa yang tersebut di atas', 'maka akta ini untuk menjadi buktinya', zij het dat de eerste vertaling momenteel de meest gebruikelijke schijnt te zijn (zie Badudu 1994/95:44).

¹⁹ Bij de eerdergenoemde BPHN is in het kader van het met USAID (United States Agency for International Development) gefinancierde Elips-project (Elips = Economic law and improved procurement system) inmiddels wel een cd-rom totstandgekomen waarop de Indonesische regelgeving van 1945-1995 is samengebracht. Voor zover ik weet is dit materiaal echter niet

schillende wijze worden geïnterpreteerd. De verschillende vakdepartementen hebben alle hun eigen wetgevingsafdelingen, die zich in de regel weinig gelegen laten liggen aan activiteiten van de collega-afdelingen op de andere ministeries.²⁰ Om deze reden ontbreekt het in de Indonesische wetgeving dikwijls aan een duidelijke definiëring (en daardoor aan een eenduidige betekenis) van juridische begrippen. Recente wetgeving lijkt voorts niet altijd aan te sluiten op voorafgaande regelingen of is daar zelfs mee in strijd. In UU4/1996 betreffende zekerheidsrechten wordt in artikel 4, vijfde lid, bijvoorbeeld bepaald dat bouwsels (woningen, optrekken en dergelijke), gewassen, of andere producten van menselijke arbeid (zoals bijvoorbeeld tempeltjes en reliëfs), welke niet toebehoren aan de rechthebbende op de grond waarop zij zich bevinden, slechts met een zekerheidsrecht kunnen worden bezwaard met toestemming (de handtekening) van die rechthebbende, dan wel met zijn machtiging in de vorm van een authentieke akte. Dit is in strijd met UU4/1992, *Tentang Perumahan dan Permukiman* (hetgeen zoiets betekent als 'betreffende huizencomplexen en woongebieden'), waarvan artikel 15, tweede lid, bepaalt dat de eigenaar van een bouwsel op grond waarvan hij niet de rechthebbende is, dat bouwsel wél kan bezwaren, namelijk met het zekerheidsrecht *fidusia*. Op deze wettelijke regeling is overigens nooit een uitvoerende regeling met nadere voorschriften gevolgd, een in Indonesië veel voorkomend verschijnsel (Heru Soeprapto 1997:106). Een ander voorbeeld betreft UU16/1985 op de appartementen (*rumah susun*). In deze wet (artikel 12-17) wordt verklaard dat zo'n appartement kan worden belast met het zekerheidsrecht *hipotik* of (het toen nog niet wettelijk geregelde) *fidusia*²¹, daarbij vergetende dat volgens de overgangsbepaling artikel 57 van UU5/1960 (welke wet als de raamwet geldt voor alle daarna te maken wetgeving betreffende grond) die *hipotik* nog slechts als overgangsfiguur functioneerde. Daarnaast wordt om onduidelijke reden ineens helemaal niet meer gerept van het eveneens in artikel 57 genoemde, tot dan toe naast hypotheek gebruikelijke, andere zekerheidsrecht 'credietverband'.

Om problemen als deze te boven te komen heeft de hoogleraar straf- en strafprocesrecht van de Universitas Diponegoro in Semarang, Muladi, een paar jaar geleden de gedachte gelanceerd een coördinerend staatsminister²²

bewerkt, in de zin dat de ingangen behalve bronvermeldingen ook contexten, definities en verwijzingen bieden.

²⁰ De meeste opereren onafhankelijk van elkaar en gebruiken hun eigen terminologie, waarbij ze dikwijls ook geen rekening houden met eerder gepubliceerde regelgeving. Daarnaast houdt men zich naar het schijnt slecht aan de presidentiële instructie, no. 15 van 1970 (InPres15/1970), volgens welke de BPHN of de Minister van Justitie een coördinerende functie dient te vervullen waar het deze wetgevende arbeid van de verschillende ministeries betreft.

²¹ In 1999 is *fidusia* wettelijk geregeld.

²² Het betrof de zogenaamde Menteri Negara Urusan Hukum dan Perundang-undangan

te benoemen, rechtstreeks onder de President, die speciaal met de coördinatie van wetgeving zou kunnen worden belast. Het eerdergenoemde instituut van de BPHN zou voor dit doel kunnen worden omgevormd of door een ander instituut vervangen.

Een nog ernstiger probleem is wellicht het toenemende aantal leemten in het moderne Indonesische recht als gevolg van de geleidelijke vervanging van de oude codes door kaderwetten en andere wetten, die in de regel niet het gehele terrein van het vroegere gecodificeerde recht omvatten. Voorbeelden zijn de vervanging van boeken I en II Indonesisch BW door respectievelijk UU1/1974 (huwelijkswet) en UU5/1960 (agrarische basiswet), recentelijk gevolgd door UU4/1996 op de zekerheidsrechten. Deze opzichzelfstaande wetten houden zich weliswaar bezig met grote delen van het eerder in boek I en II Indonesisch BW geregelde burgerlijk recht, maar met lang niet alles. Het gevolg hiervan is dat op bepaalde vragen niemand het antwoord weet, bijvoorbeeld over de geldigheid van de bijzondere regels voor Chinese huwelijken. Een ander voorbeeld is goederenrecht niet zijnde grond, waarop de regelgeving van UU5/1960 en UU4/1996 namelijk niet van toepassing is, terwijl over de toepasselijkheid van het Indonesisch BW van mening wordt verschild. Eenzelfde gevaar dreigt in de toekomst voor het verbintenissenrecht (boek III IndBW), in de plaats waarvan eveneens sectorale wetten zijn gepland en niet een het gehele terrein omvattende codificatie.²³

Eveneens specifiek Indonesisch is de discrepantie tussen de Indonesische taal, de Bahasa Indonesia, en de Indonesische rechtstaal. Ik doel hiermee op het feit dat de Indonesische rechtstaal zich niet altijd houdt aan de regels van de Indonesische grammatica of de juiste wijze van schrijven. Op de symposia over recht en rechtstaal die in Indonesië met zekere regelmaat worden gehouden wordt hierover al jaren geklaagd, vooral door Indonesische taal-

(Menneg Kumdang), een staatsminister voor aangelegenheden van recht en regelgeving; zie interview met Prof. dr. Muladi SH, rector van de Universiteit Diponegoro, Semarang, in *Forum Keadilan* 1997, 24:36-40. De tegenwoordige Minister voor Recht en Regelgeving is voor hem in de plaats gekomen (eerste kabinet Wahid, 1999).

²³ Tot het maken van zulk een geheel rechtsterrein omvattende codificatie is men in Indonesië waarschijnlijk niet in staat. Dit is ook niet verwonderlijk wanneer men bedenkt dat vooral in de laatste decennia de kennis van het Nederlands steeds meer is afgenomen, waardoor nog maar heel weinig mensen toegang hebben tot de oudere (immers veelal in het Nederlands geschreven) juridische literatuur en wetgeving. Direct na de onafhankelijkheid waren er te weinig hoog opgeleide Indonesische juristen om de bestaande wetenschappelijke traditie voort te zetten en dit proces van verwording zette zich in de loop der jaren alleen maar voort. Eind jaren zeventig verbeterden de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië en werden een tijd lang serieuze pogingen ondernomen om de achterstand in te lopen en de kloof tussen de Indonesische en Nederlandse rechtsontwikkeling te dichten. Door het verbreken van de ontwikkelingsrelatie is dit proces in 1992 echter vrijwel tot stilstand gekomen. Mogelijk relevante ontwikkelingen in bijvoorbeeld het Nederlandse vermogensrecht (nieuw Nederlands BW) gaan daarmee grotendeels voor Indonesië verloren.

kundigen.²⁴ Ook de juristen zelf zien echter in dat het beter zou zijn de rechtstaal aan te passen. In het eerdergenoemde boekje van de BPHN van 1995 wordt een poging gedaan de stand van zaken met betrekking tot de Indonesische rechtstaal te inventariseren en suggesties te doen voor verbetering. Zo wordt de aanval geopend op wat genoemd wordt de 'notaristaal': 'jangan sampai bahasa akta notaris menjadi bahasa yang "aneh" bagi orang Indonesia karena bahasa Indonesia tidak digunakan seperti itu dalam kehidupan sehari-hari' (het mag toch niet zo zijn, dat de taal der notariële akten in Indonesische oren 'raar' klinkt omdat de dingen in het normale Indonesisch heel anders worden gezegd) (Badudu 1994/95:18). Daarnaast wordt gesuggereerd, op alle wetgevingsafdelingen taalkundigen aan te stellen die toezicht moeten houden op het juridisch taalgebruik en wordt ervoor gepleit de gehele Indonesische rechtsliteratuur op fouten tegen de regels te controleren en zo nodig te herschrijven (Badudu 1994/95:21, 22)!

De laatste jaren doet zich op het gebied van recht en rechtstaal nog een ander fenomeen voor. Het eerdergenoemde 'hukum bisnis', met zijn tot nu toe gemengd Nederlands-Indonesische terminologie, dreigt recentelijk te worden overspoeld door een niet-aflatende stroom van aan het Anglo-Amerikaanse 'business law' ontleende begrippen. Deze ontwikkeling heeft te maken met de tot einde 1997 sterk toenemende economische groei en gerichtheid op 'globalisatie' en internationale handel, alsook met het feit dat de Verenigde Staten de laatste jaren een der grootste handelspartners en subsidiegevers geworden waren. Sinds de breuk in de ontwikkelingssamenwerking met Nederland van 1992 koos een toenemend aantal juristen voor het halen van een Master's Degree of PhD in de Verenigde Staten en niet meer in Nederland.²⁵ Een en ander houdt in dat het commerciële leven in Indonesië, en dan natuurlijk vooral in de grote steden, zich meer en meer van het Engels als voertaal is gaan bedienen. Voor de zo begeerde contacten met buitenlandse ondernemingen is dit Engels uiteraard een *must*, maar dit gebruik verbreidt zich ook allengs over de contacten tussen de (grotere) Indonesische handelspartners onderling. Nederland en andere Europese landen kennen deze verschijnselen ook, maar toch op aanzienlijk kleinere schaal en met minder vertoon van gretigheid. Daar komt bij dat deze landen over een stabiel eigen rechtssysteem beschikken, dat wel wat invloeden van buiten verdra-

²⁴ Al in 1954 werd op het tweede congres over het Indonesisch, dat van 28 oktober tot 2 november in Medan gehouden werd, besloten dat het Indonesisch ook de taal van de wetenschap moest zijn. Op het congres in Medan van 1974 waren de deskundigen op het gebied van de taal en het recht het erover eens dat ook de Indonesische rechtstaal zich, ondanks het eigen karakter, toch aan de voorwaarden en regels van het Indonesisch moest houden (zie Sutarso 1994/95:33).

²⁵ Ook omdat de Verenigde Staten 'more dynamic' zijn, zoals een jeugdige 'law firm' medewerkster het uitdrukte.

gen kan. Wanneer echter in een toch al zo 'wankel' systeem als het Indonesische zoveel Engels-Amerikaanse termen en rechtsinstituten worden gereciperd, terwijl de kennis van het rechtssysteem waaraan ze zijn ontleend ontbreekt, zal de rechtsonzekerheid nog aanmerkelijk toenemen. Het Anglo-Amerikaanse rechtssysteem wijkt immers op belangrijke punten af van het continentale rechtstelsel waartoe het Indonesische recht, evenals het Nederlandse, behoort. Het lijkt voorsnog te ontbreken aan expertise om de toepasselijkheid van de nieuwe terminologie aan het Indonesische recht te toetsen en aan te geven welke begrippen wel en welke niet kunnen worden geïncorporeerd. Voor dat doel is namelijk een grondige kennis vereist van het Indonesische, Amerikaanse en Nederlandse recht, welke men slechts aantreft bij een selecte groep van (veelal buitenlandse) specialisten.

Indonesië ontbeert een wetenschappelijke traditie die problemen als bovenstaande te lijf kan gaan. In de praktijk leidt dit tot chaos en onzekerheid. Het gebrek aan wetenschappelijk niveau uit zich bijvoorbeeld ook in het ontbreken van een volwaardige jurisprudentie (welke in Indonesië trouwens so wie so niet systematisch wordt gepubliceerd) die de leemten in de wetgeving zou kunnen aanvullen. In het nieuwe ontwikkelingsprogramma van 25 jaar (PJPII) dat in 1993 is aangevangen, is gelukkig voor het eerst centrale aandacht geschonken aan het recht. Het is te hopen dat deze aandacht zal uitmonden in een algehele verbetering van het peil waarop rechtswetenschap en rechtsbedeling zich bevinden. Verbetering van het juridisch onderwijs lijkt voor dit doel een eerste voorwaarde.²⁶

De diep ingrijpende economische en politieke crisis van de jaren 1998 en 1999 heeft de situatie op bovengenoemde terreinen alleen maar verwarrender gemaakt. Op juridisch wetenschappelijk terrein hebben geldgebrek en de onzekere toekomst een welhaast totale stagnatie tot gevolg gehad. Het is daarom van harte te hopen dat de omwenteling van 1999 ook op dit gebied gevolgen zal hebben.

2. Het maken van een juridisch woordenboek

In dit onderdeel houd ik mij bezig met de vraag in hoeverre een juridisch tweetalig woordenboek zich onderscheidt van een 'gewoon' tweetalig woordenboek. In de algemene lexicografische literatuur besteedt men weinig aandacht aan dit vraagstuk en in de literatuur over juridisch vertalen en het

²⁶ Want als er geld was lukte het dikwijls wel. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de vele seminars die de laatste jaren door het bedrijfsleven en de grotere 'law firms' werden georganiseerd in verband met de interpretatie van nieuwe wetgeving op het terrein van het commerciële recht, welke seminars in het algemeen van hoog niveau waren.

maken van juridische woordenboeken komt het – voorzover ik weet – al helemaal niet aan de orde. Toch betreft het hier naar mijn mening een relevante aangelegenheid die ook praktische consequenties heeft. Voor het maken van algemene woordenboeken zijn in de lexicografie in de loop der jaren verschillende regels en criteria opgesteld.²⁷ Om als geslaagd te gelden zal een nieuw woordenboek aan deze regels moeten voldoen. Ook op het maken van juridische woordenboeken worden die regels dikwijls van toepassing geacht. Zo wordt ook daar een keuze verwacht voor een bepaalde doelgroep, welke keuze is gerelateerd aan het karakter van het woordenboek, namelijk of dit 'actief' dan wel 'passief' van aard is. In het eerste geval wordt de nadruk gelegd op het vertalen van de eigen taal naar de vreemde taal en spreekt men ook wel van een 'productief' woordenboek. Bij een 'passief', 'receptief' of 'begrijpend' woordenboek, daarentegen, ligt het hoofdaccent op het begrijpen van de vreemde taal. De primaire doelgroep van een 'actief' woordenboek is die der brontaalgebruikers, terwijl bij een 'passief' woordenboek de groep der gebruikers van de doeltaal de eerste doelgroep is. De lexicografische informatie die in de lemmata van een 'actief' woordenboek wordt aangeboden (de zogenaamde 'microstructuur'²⁸) verschilt van die bij woordenboeken met een 'passief' karakter. Ik kom hier later nog op terug.

Indien men deze lexicografische beginselen klakkeloos toepast op een juridisch woordenboek geraakt men al snel in moeilijkheden. Een voorbeeld kan dit duidelijk maken. Aangezien mijn Nederlands-Indonesisch juridisch woordenboek bestemd was voor een Nederlandse doelgroep, was het in boven omschreven zin 'actief' van aard. Het produceren van termen vanuit het Nederlandse recht in het Indonesische moest daarbij dus het hoofddoel zijn en de informatie die over het Indonesische recht werd verstrekt, zou rechtstreeks met die Nederlandse ingangen moeten samenhangen en deze qua informatie niet mogen 'overstijgen'. In de praktijk bleek dit niet werkbaar, althans niet adequaat. Om de Nederlandse gebruiker een goed beeld te geven van het Indonesische recht, hetgeen ik zelf als het hoofddoel van mijn werk beschouwde, had ik namelijk aan die Nederlandse termen en hun Indonesische 'equivalenten' niet genoeg. Wanneer ik mij daartoe had beperkt, zou een groot deel van het Indonesisch recht – namelijk dat deel dat niet direct aan het Nederlandse is te relateren – niet in beeld hebben kunnen verschijnen en voor de gebruiker als het ware verloren zijn gegaan. Om dit dilemma op te lossen nam ik mijn toevlucht tot wat in mijn ogen een kunstgreep was.

²⁷ Aan de andere categorie, die der encyclopedieën, wordt veel minder aandacht besteed.

²⁸ Heestermans (1976:45) definieert 'microstructuur' als 'het geheel van informaties dat in elk woordenboekartikel wordt gegeven'. 'Macrostructuur' definieert hij als 'het geheel van ingangen of lemmata dat in een woordenboek is opgenomen'. Zie ook Svensén 1993:7, 210-22; Geeraerts en Janssens 1982:5-26.

Behalve de normale 'actieve' informatie, dat wil zeggen, de Nederlandse juridische ingangstermen en de informatie over het Nederlandse recht, nam ik in het woordenboek en tevens in *het belang van de eerste doelgroep* (de Nederlandse) ook informatie op die in de regel aan een 'receptief' of 'begrijpend' woordenboek (in dit geval een Indonesisch-Nederlands woordenboek) zou zijn voorbehouden. Dat wil zeggen, ik vertaalde de Indonesische juridische termen die specifiek Indonesisch waren (in het woordenboek gemarkeerd door het label 'Ind') zelf naar het Nederlands en nam deze vertalingen vervolgens als ingang op. Bij die termen plaatste ik vervolgens de voor een goed begrip van het Indonesische recht noodzakelijke toelichtende informatie of redactioneel commentaar. Omdat ik daarmee de indeling 'productief' en 'begrijpend' nogal door elkaar gooide, was ik duidelijk in overtreding.

Pas later, nadat het woordenboek was voltooid, besepte ik dat de 'wetten' van de lexicografie in het geval van het recht – dus van échte wetten – in feite niet van kracht zijn. In de lexicografische literatuur wordt meestal onderscheid gemaakt tussen *woordenboeken*, die in de eerste plaats informatie verschaffen die te maken heeft met taal, dus informatie met een *linguïstisch* karakter, en *encyclopedieën*, die zich bezighouden met kennis van of informatie over de *wereld*.²⁹ Zo onderscheidt Svensén de 'dictionary' en de 'encyclopedia'. Ook bij hem wordt het verschil tussen beide herleid tot de aard van de aangeboden informatie, die bij de 'encyclopedia' is 'knowledge about the world', terwijl de informatie in een 'dictionary' kan worden omschreven als 'knowledge about the individual units in the communication system (i.e. the language) by means of which people exchange messages about the world. It can be said to distil off that part of human knowledge which concerns the language, whereas the encyclopedia deals with the rest.' (Svensén 1993:2-3.) Volgens Svensén zijn er echter ook 'borderline cases', waartoe hij de 'encyclopedic dictionary' rekent en andere, door hem uitdrukkelijk tussen aanhalingstekens geplaatste, 'dictionaries', 'which are concerned with specialist fields'. Omdat het juridisch woordenboek tot deze laatste categorie behoort, is het met andere woorden géén echt woordenboek.

Zoals in de literatuur over juridisch vertalen genoegzaam blijkt³⁰, heeft de informatie in een juridisch 'woordenboek' inderdaad een heel specifiek ka-

²⁹ Geeraerts en Janssens (1982:11) maken onderscheid in linguïstische en encyclopedische 'woordenboeken', maar zeggen daar bij dat de tweede groep in feite 'encyclopedieën' zijn. In de loop van hun boek onderscheiden zij onder de categorie linguïstische woordenboeken namelijk nog eens de subcategorie 'encyclopedisch woordenboek', waarmee zij een gewoon woordenboek blijken te bedoelen dat ook encyclopedische informatie geeft (bijvoorbeeld Verschuieren en de Kleine Larousse). Ook zij achten het belangrijkste verschil tussen een woordenboek en een encyclopedie de soort informatie die wordt geboden en die in het geval van een woordenboek 'kennis van de taal', in het geval van een encyclopedie 'kennis van de wereld' is.

³⁰ Zie bijvoorbeeld Rayar 1993:64, die de rechtstaal een 'specialistische of technische taal, een vaktaal' noemt, in noot 3 op die bladzijde aangeduid als 'LSP: Language for Specific Purposes'.

rakter, dat meer aansluit bij de kennis die geboden wordt in een encyclopedie.³¹ Een juridisch (tweetalig) woordenboek (ik laat de aanhalingstekens verder weg) komt tot stand door *rechtsvergelijking* en verschaft daarmee kennis van (in dit geval) twee rechtssystemen, twee 'werelden' van recht. Bij rechtvergelijken gaat het om het naast elkaar zetten van die verschillende systemen, om het 'contrasteren' daarvan. Indien twee systemen vergeleken worden, zullen beide zo duidelijk mogelijk in beeld moeten komen, al kan men zeggen dat, afhankelijk van het soort gebruiker, het ene of het andere systeem hem meer bekend zal zijn.³²

De beide systemen worden als het ware naast elkaar op een scherm geprojecteerd, waarna een goed waarnemer vanzelf de verschillen ziet. In een aantal recente juridische woordenboeken (bijvoorbeeld Oosterveld-Egas Repáraz en Vuyk-Bosdriesz 1990 en Hesseling 1978) ziet men deze activiteit weerspiegeld in het aanbod van zogenaamde 'contrasterende zinnen'. Dit zijn zinnen of frasen uit bijvoorbeeld wetgeving van het ene rechtssysteem die worden gecontrasteerd of gespiegeld aan een zin of frase uit het andere systeem, die iets uitdrukt dat in zeker opzicht met het in de eerste zin uitgedrukte kan worden vergeleken, maar die van die eerste zin *niet de vertaling*

³¹ In de driedelige Van Dale (1984) worden voor de begrippen waarom het in dit artikel gaat de volgende definities gegeven:

encyclopedie – 'beschrijvend, voorlichtend woordenboek van alle kunsten en wetenschappen, zaakwoordenboek (algemene encyclopedie); een *speciale* of *bijzondere encyclopedie* [cursief MT] behandelt een bepaalde tak van wetenschap';

encyclopedisch woordenboek – 'boek dat woordenboek en encyclopedie in enen is' (vergelijk de definitie van Svensén hierboven);

woordenboek –

1. boek waarin men de afzonderlijke woorden van de taal en hun betekenis kan opzoeken, alfabetische inventaris van de woorden van een taal;

2. boek dat in alfabetische volgorde de woorden van een taal geeft en de vertaling ervan in een of meer andere talen;

3. boek waarin in alfabetische of systematische orde de namen van zaken, personen, dieren, plaatsen enzovoorts gegeven en verklaard worden, zaak- of vakwoordenboek' (daarmee weer naar de algemene encyclopedie verwijzend).

Een juridisch woordenboek is mijns inziens dus een *speciale* of *bijzondere encyclopedie*.

³² Deze kennis van het eigen recht zal bij niet-juristen, juristen met andere specialisaties en met name veel juridische vertalers echter veel geringer zijn dan de kennis van de eigen taal waarover een gemiddelde gebruiker van een 'gewoon' tweetalig woordenboek beschikt. Ook al om deze reden is er weinig grond om bijvoorbeeld in het geval van een tweetalig juridisch woordenboek dat een 'vreemd' rechtssysteem vergelijkt met het 'eigen' rechtssysteem (welk woordenboek, als het algemeen was, dus 'passief' zou heten) de microstructuur van de lemmata al te beperkt te houden, en – anderzijds – om bij een juridisch woordenboek dat uitgaat van het eigen rechtssysteem, hetgeen vervolgens met een ander wordt vergeleken (in gewone woordenboekentaal dus een 'actief' woordenboek), die microstructuur dus zo uitgebreid mogelijk te maken. Dit onderscheid in wijzen van aanbieden van informatie is bij juridische woordenboeken eigenlijk niet functioneel.

vormt!³³ Het vertalen zelf is van dat rechtvergelijken in feite een complete-rende activiteit, dat wil zeggen dat het gebruik van en de informatie over de aangeboden 'taal' bij juridische woordenboeken geen doel op zichzelf is, maar een hulpmiddel voor het zo goed mogelijk verklaren van de in het woordenboek gepresenteerde rechtssystemen.

Over de wijze waarop die activiteit van het vertalen het beste kan plaats-hebben is al veel geschreven en ik verwijs hiervoor naar de desbetreffende literatuur (De Groot 1996:11-26). Het zoeken naar een bruikbaar vertaalequi-valent is een nauwgezette bezigheid en wanneer geen acceptabele vertaling wordt gevonden, zal de vertaler zijn toevlucht moeten nemen tot in de lite-ratuur omschreven oplossingen als onvertaald laten van termen, omschrij-vingen of neologismen (zie De Groot 1996:19 en de verwijzingen aldaar naar Sarcevic 1989).

Waar een juridisch woordenboek dus eigenlijk géén woordenboek is, zijn de lexicografische beginselen van secundair belang. Dit betekent dat zo'n 'woordenboek' best voor twee doelgroepen tegelijk geschikt kan zijn, mits de aangeboden informatie maar voldoende uitvoerig is en bijvoorbeeld bron-vermeldingen en redactioneel commentaar in beide talen worden aangebo-den. Ook het met de doelgroep samenhangende principe van de aard van het woordenboek, die ofwel 'actief' ofwel 'passief' zou moeten zijn, wordt daar-mee van minder belang, zeker wanneer men daaronder verstaat dat de in de lemmata van het 'actieve' woordenboek aangeboden microstructuur veel omvangrijker moet zijn dan in zijn omgekeerde versie. Of in de woorden van Svensén:

³³ Een voorbeeld van zo'n contrasterende frase uit het *Nederlands-Indonesisch juridisch woor-denboek* is te vinden bij het lemma 'zwijgrecht'. 'Zwijgrecht: hak untuk tidak menjawab, hak menolak memberi keterangan; → tidak dapat didengar keterangannya saksi-saksi tertentu (KUHP:168) (in het Ind recht bestaat dit recht niet voor een verdachte, vgl KUHP:175: "indien de verdachte niet wil antwoorden spoort de president v d rechtbank hem tot antwoorden aan")' (Termorshuizen-Arts 1999:560). Achter twee 'letterlijke' vertalingen van de Nederlandse term staat na de puntkomma en achter het teken → de contrasterende frase. Deze is geen vertaling van de Nederlandse term maar kan daarvoor vanwege haar 'functionele equivalentie' in be-paalde omstandigheden wel dienen. Terugvertaald naar het Nederlands zou de Indonesische contrasterende frase als volgt luiden: 'het niet kunnen horen van bepaalde getuigen'. Een ander voorbeeld is: 'cassatie wegens schending van vormvoorschriften → kasasi karena lalai memenuhi syarat-syarat yang diwajibkan oleh peraturan perundang-undangan yang mengan-cam kelalaian itu dengan batalnya putusan yang bersangkutan (UU14/1985:30 sub c)'. Vertaald zou deze Indonesische frase als volgt luiden: 'cassatie wegens onachtzaamheid bij het voldoen aan de voorwaarden verplicht gesteld in wettelijke bepalingen welke die onachtzaamheid doen volgen door nietigheid van het betrokken vonnis'. De Indonesische uitdrukking representeert een juridisch instituut dat overigens qua inhoud heel goed met het Nederlandse begrip kan wor-den vergeleken. Oorzaak hiervan is dat het Nederlandse en Indonesische rechtssysteem ook waar het het procesrecht betreft nog altijd grote overeenkomsten vertonen.

The bilingual dictionary presupposes that the user is competent in his own language, whereas the other language is assumed to be more or less unknown. Its purpose is to give equivalents in the target language for each word and expression in the source language. However, translation is of course a process that can occur in either direction, the native language being in one case the target language and in the other the source language. For each direction, *only certain types of lexicographical information* are required [cursief MT]. Whether the native language is the source language or the target language is therefore a matter of great importance. To a Swede who is translating, for example, from French into Swedish, information about constructions in the target language is of less importance than to a Swede who is translating in the opposite direction. The same thing applies to subject fields and style levels, as the user, with his native-language knowledge, can often deduce this simply from the equivalents given in the dictionary [...] Even as regards the *meaning* given for words and expressions there are considerable differences [cursief MT]. A Swede looking up a French word for which the French-Swedish dictionary gives several equivalents often has (thanks to his knowledge of the context and of Swedish) no great difficulty in choosing the right one. When translating *into* French, on the other hand, he needs much more help in order to be able to make the right choice: the Swedish-French dictionary must, for example, in many instances specify for each alternative equivalent the subject field or give a Swedish synonym for the entry word, in order to prevent the wrong translation from being chosen. (Svensén 1993:11.)

In welke vervoegingsmodi bepaalde werkwoordsvormen in de vreemde rechtstaal kunnen worden weergegeven is weliswaar niet oninteressant³⁴, maar het aanbieden van voorbeelden daarvan is toch vooral een extra voordeel dat als bijzondere tegemoetkoming aan de vertalers moet worden gezien. Wanneer dergelijke speciale informatie ten behoeve van de vertalers op systematische wijze in het woordenboek wordt gepresenteerd, wordt dat 'woordenboek' daarmee naar mijn mening een '*bijzondere encyclopedie*' met extra linguïstische informatie, de tegenhanger dus van een zogenaamd 'encyclopedisch woordenboek', dat ik in het bovenstaande beschreef. Het in lexicografische kringen aangehangen idee dat voor ieder tweetalig woordenboek om volledig te zijn in feite vier woordenboeken zouden moeten worden vervaardigd³⁵, gaat bij de juridische encyclopedie dus niet per se op.

³⁴ In mijn eigen woordenboek doe ik het trouwens regelmatig. Bij het lemma 'stuur' worden voor de voorbeeldzin 'hij heeft toen de macht over het stuur verloren' drie Indonesische vertaal-mogelijkheden geboden: 'stuur setir; aan het ~ zitten memegang setir; de macht over het ~ verliezen hilang kesanggupan menguasai mobil; hij heeft toen de macht over het stuur verloren ketika itu ia kehilangan kesanggupan menguasai mobil, pada waktu itu ia tidak dapat mengendalikan mobilnya lagi, ketika itu mobilnya tidak terkendalikannya lagi'. Voor de kennis van het Indonesische recht zelf is dit uiteraard irrelevant.

³⁵ Vergelijk Svensén 1993:11: 'In the terminology of Kromann et al. (1984; after Scerba 1940) the following dictionaries are needed for the language pair French-Swedish: for speakers of Swedish: a "passive" dictionary for the understanding of French text; an "active" dictionary for

Het maken van een Indonesisch juridisch woordenboek

Ook de in het eerste onderdeel van dit artikel gesignaleerde bijzondere eigenschappen van het Indonesisch recht hebben consequenties voor de 'woordenboekenmaker'. Of het nu een Nederlands-Indonesisch of een Indonesisch-Nederlands³⁶ juridisch woordenboek betreft, de maker ervan zal voortdurend stuiten op instituten en termen die van Nederlandse herkomst zijn. In het eerdergenoemde Nederlands-Indonesisch juridisch woordenboek vindt men daarom zeer veel vertalingen of doeltaaltermen die inhoudelijk of qua vorm verwant zijn aan hun oorspronkelijke Nederlandse en Nederlands-Indische 'equivalenten'. Omdat in de lange periode sinds hun invoering zowel de Nederlandse oorspronkelijke instituten als de Nederlands-Indische en Indonesische tegenhangers hun eigen ontwikkeling hebben ondergaan, valt aan deze 'equivalentie' in het Indonesië van nu veelal het een en ander af te dingen. In een woordenboek moet uiteraard aan deze divergerende ontwikkeling recht worden gedaan, wat bijvoorbeeld gebeurt door het aangeven van betekenisonderscheidingen.

In een tweetalig woordenboek zal men bij het aangeven van deze onderscheidingen allereerst kijken naar de brontaal- of uitgangstermen. Bij een juridisch woordenboek is dit niet anders. Zo wordt in het Nederlands-Indonesisch woordenboek bij een term als 'zaak' onder betekenis 1. bijvoorbeeld de term 'zaak' als stoffelijk voorwerp bedoeld, overeenkomstig de inhoud die daaraan in het Nederlandse nieuwe BW wordt gegeven. Bij betekenis 2. wordt 'zaak' beschouwd in de zin van het Nederlandse oude BW (én het daarmee nog grotendeels overeenstemmende Indonesische BW!), waarbij vervolgens twee sub-betekenenissen worden onderscheiden, namelijk 'zaak' in enge zin, dat wil zeggen als stoffelijk voorwerp, bij betekenis 2.1. en 'zaak' in ruime zin, dat wil zeggen als vermogensbestanddeel, te weten de overkoepelende term voor stoffelijke objecten en rechten, bij betekenis 2.2. In al deze voorbeelden is dus uitgegaan van het *Nederlandse recht* en dit is de regel. In het woordenboek ziet dit er als volgt uit:

zaak (zie ook: goed) 1. (idzv BW, dwz zaak als stoffelijk voorwerp) barang, benda, **kebendaan; zaken zijn de voor menselijke beheersing vatbare stoffelijke**

the production of French text; for speakers of French: a "passive" dictionary for the understanding of Swedish text; an "active" dictionary for the production of Swedish text.'

³⁶ Een Indonesisch-Nederlands juridisch woordenboek wordt momenteel gemaakt op het Centrum voor Internationale Juridische Samenwerking van de Rijksuniversiteit Leiden door een team van vier personen, waarvan de auteur van dit artikel deel uitmaakt. Er zijn inmiddels reeds drie delen verschenen (april 1999). Medio 2000 zal een compleet privaatrechtelijk woordenboek gereedkomen.

objecten (BW:3:2) barang-barang adalah obyek bertubuh yang dapat dikuasai orang; 2. (*idzv BW/O en IndBW*) 2.1. ('zaak' in enge zin, *dwz als stoffelijk voorwerp*, vgl BW: 'zaak') barang, benda, kebendaan; **eigendom is het recht om v e ~ het vrije genot te hebben en daarover op de meest volstreckte wijze te beschikken (BW/O:625)** hak milik adalah hak untuk menikmati kegunaan sesuatu kebendaan dengan leluasa, dan untuk berbuat bebas terhadap kebendaan itu dengan kedaulatan sepenuhnya (KUHPerd/Subi:570); 2.2. ('zaak' in ruime

zin, *dwz als vermogensbestanddeel, tw de overkoepelende term voor stoffelijke objecten en rechten*, vgl BW: 'goed') benda, kebendaan, barang; **in het Nederlandse nieuwe BW bestaat het begrip 'zaak in ruime zin' niet meer, in plaats daarvan is het overkoepelende begrip 'goed' gekozen** dalam KUHPerdata Belanda yang baru, pengertian 'zaak (benda) dalam arti luas' tidak dipakai lagi, sebagai penggantinya dipilih istilah yang mencakup keseluruhan yakni 'goed' [...]. (Termorshuizen-Arts 1999:548.)

In sommige gevallen is echter in verband met de bijzondere betekenissen die een in oorsprong ook Nederlands begrip in het Nederlands-Indische en Indonesische recht door de jaren heen heeft ontwikkeld, een indeling in betekenissen aangebracht, die het hoofddaccent legt bij de inhoud van de aangeboden vertaalequivalenten. Een voorbeeld van deze wijze van onderscheiden vindt men bij de ingang 'erfpacht'. De Nederlandse inhoud van dit begrip is door de jaren heen weliswaar veranderd, maar in vergelijking met het Indonesische recht is deze ontwikkeling niet spectaculair (vergelijk BW/O:767-83 en BW:5:85-100). Aan Indonesische zijde is het begrip 'erfpacht' veel complexer. Al in de Nederlands-Indische tijd kon men bij 'erfpacht' twee hoofdbetekeningen onderscheiden, namelijk 'erfpacht' met betrekking tot grond die deel uitmaakte van de Europese rechtssfeer en die welke tot de adatrechtssfeer behoorde. Met name sinds de inwerkingtreding van UU5/1960, die een omwenteling veroorzaakte in het Indonesische grondbrecht, heeft het vroegere instituut zich geëvolueerd in de richting van een geheel nieuw recht, het 'hak guna usaha'. Dit recht behoort tot een van de vijf nieuwe rechten die door UU5/1960 werden ingevoerd. De belangrijkste oudere rechten, waaronder ook het oude recht van 'erfpacht' op grond, konden tot een van deze vijf nieuwe rechten worden geconverteerd, tot het eerdergenoemde 'hak guna usaha', maar eventueel ook tot het 'hak milik' of het 'hak guna bangunan'. Een en ander was afhankelijk van de vraag of het oude recht werd omgezet in respectievelijk een 'erfpachtrecht nieuwe stijl', een 'eigendomsrecht nieuwe stijl', dan wel een 'recht van opstal nieuwe stijl'. In het woordenboek worden deze verschillende betekenissen allereerst weergegeven door een chronologische onderscheiding in hoofdbetekeningen (1 en 2), waarbij UU5/1960 als omslagpunt fungeert. De onderverdeling van de

hoofdbetekenenissen (in respectievelijk 1.1. en 1.2. en 2.1., 2.2. en 2.3.) is gebaseerd op het eerder vermelde onderscheid in grond behorende tot de Europese dan wel adatrechtelijke sfeer (hoofdbetekenis 1) en op de met UU5/1960 ingevoerde nieuwe rechten op grond, waarnaar de oudere erfpachtrechten eventueel konden worden geconverteerd (hoofdbetekenis 2). De betekenisverschillen zijn dus zowel chronologisch geordend als synchronisch. Gezien de bijzondere verhouding van de Indonesische terminologie tot de Nederlandse, komen dergelijke oplossingen in dit woordenboek regelmatig voor. In woordenboekvorm ziet dit lemma er als volgt uit³⁷:

erfpacht 1. (NI, *Ind vóór UU5/1960*) 1.1. (Europese rechtssfeer, erfpacht 'oude stijl') hak erpah (turun-temurun), hak erpacht, (hak) sewa turun-temurun, hak (guna) usaha, pah (turun-temurun), pak (turun-)temurun (KUHPerd:720-736opg); **in ~ uitgeven** menyerahkan tanah atas perjanjian pak temurun, membebankan tanah dengan hak erpah; ~ **voor grote ondernemingen** erpacht untuk perusahaan kebun besar, (omgezet in) hak guna usaha (NotaDepAgr/21Nop/1960); ~ **voor bewoning v staatsgronden** erpacht untuk perumahan diatas tanah Negara; (omgezet in) hak guna-bangunan (bekas hak erfpacht) (NotaDepAgr/21Nop/1960); ~ **voor bewoning v niet-staatsgronden** erpacht untuk perumahan diatas bukan tanah Negara; (omgezet in) bekas hak erfpacht (NotaDepAgr/21Nop/1960); 1.2. (zie ook: eigendom) (adatrechtssfeer, afgezwakt 'hak milik adat') hak usaha, 'erfpachtsrecht' (vgl S.1913-699, S.1914-367 domeingronden, S.1926-421 particuliere landerijen); 2. (Ind, sinds UU5/1960; erfpacht 'oude stijl' en erfpacht uit adatsfeer omgezet in:) 2.1. (recht v erfpacht 'nieuwe stijl', recht tot gebruik v door

de staat beheerde grond v tenminste 5 ha voor uitoefening v landbouw, visserij of vee-teelt, gedurende max 25 jaar – in principe voorbehouden aan Ind staatsburgers – met mogelijkheid tot vestiging v zekerheidsrechten) → hak guna-usaha (HGU) (UU5/1960:28-34,III, PerMendagri5/1973:13-21); **prijsgeving v ~ 'nieuwe stijl'** pelepasan hak guna-usaha (UU5/1960:34 sub c); **wanneer het recht v ~ 'nieuwe stijl' komt te vervallen, wordt de grond staatsgrond** apabila hak guna-usaha hapus, tanah itu menjadi tanah Negara; 2.2. (Ind, recht v eigendom 'nieuwe stijl') → hak milik (UU5/1960:20-27); 2.3. (Ind, recht v opstal 'nieuwe stijl') → hak guna-bangunan (HGB) (UU5/1960:35-40,V); **altijddurende ~** (NI, mn voor Vreemde Oosterlingen, na 1960 omgezet in een v d rechten op grond v UU5/1960) hak erpah abadi (S.1913-702, PerMenAgr2/1960:14); (omgezet in) bekas hak altijddurend erfpacht (NotaDepAgr/21Nop/1960); **eeuwigdurende ~** (zie: (altijddurende) erfpacht); **overeenkomst v ~** perjanjian hak guna usaha [...]. (Termorshuizen-Arts 1999:118, 119.)

³⁷ Het tekentje → in het lemma verwijst naar de door sommige auteurs soms in wat afwijkende zin gebruikte term 'functionele equivalentie', dat wil zeggen dat voor de vertaling van een begrip uit de brontaal in het rechtssysteem van de doeltaal naar een in die rechtstaal gebruikte

Als andere opvallende karaktertrek van het Indonesische recht noemde ik de gevarieerdheid van de rechtstaal. In het Nederlands-Indonesisch woordenboek heb ik gemeend alle in gezaghebbende bronnen voorkomende synoniemen voor vaak één enkele juridische term uit het Nederlands te moeten opnemen. Zoals hierboven werd uiteengezet, is de veelheid aan synoniemen het gevolg van het feit dat in Indonesië de rechtstaal nog niet is gestandaardiseerd en dat op verschillende plaatsen door de verschillende juristen vaak verschillende terminologie wordt gebruikt. Dit verschijnsel wordt nog versterkt door de dikwijls onduidelijke terminologie van nieuwere wetgeving.

Het aantal synoniemen kan tot schier eindeloze omvang stijgen. Bij het lemma 'beginsel' vindt men onder de combinatie 'algemene beginselen van bestuur' bijvoorbeeld de volgende vertaalequivalenten: 'asas-asas (umum) pemerintahan yang baik (AAUPB)', 'asas-asas (umum) pelaksanaan pemerintahan yang baik (AUPB)', 'asas-asas (umum) pelaksanaan pemerintahan yang layak', 'asas-asas (umum) pelaksanaan pemerintahan yang patut', 'asas-asas (umum) pelaksanaan pemerintahan yang semestinya', en ik ben ervan overtuigd dat er nog meer zijn!

De synoniemen geven dikwijls ook een beeld van de ontwikkeling van een term in de tijd. Voor het Nederlandse 'strafbaar feit' werd aanvankelijk naast 'perbuatan pidana' ook de Indonesische term 'peristiwa pidana' gehanteerd. Tegenwoordig ziet men vooral 'tindak pidana'. Omdat er nog niet een echte standaardterm is ontstaan die overal in Indonesië wordt gebruikt, heb ik ook de beide andere termen opgenomen. Zo'n overzicht van in de Indonesische rechtstaal figurerende termen die alle hetzelfde juridische begrip aanduiden, kan interessant zijn voor de Indonesische jurist met belangstelling voor de rechtshistorie. Ook Indonesische juristen die zich toeleggen op de uniformisering van hun rechtstaal zouden met het aanbod hun voordeel kunnen doen. Uit de veelheid aan termen kunnen zij immers een keuze maken en daarmee de standaardterm voor het huidige recht bepalen. Deze voordelen nemen echter niet weg, dat Indonesische gebruikers – zo blijkt nu al in de praktijk – zich dikwijls aan dit rijke aanbod storen.³⁸

term wordt gezocht die in bepaalde gevallen, afhankelijk van context en doel, als vertaling van het brontaalbegrip kan worden gebruikt. In het hieronder genoemde voorbeeld 'erfpacht' zijn de 'functioneel equivalenten' respectievelijk 'hak guna usaha', 'hak milik' en 'hak guna bangunan'.

³⁸ Deze ergernis kan verschillende oorzaken hebben. Wellicht schaamt men zich een beetje voor de verscheidenheid en daaruit voortkomende rechtsonzekerheid. Misschien uit zich hier tevens het terecht grote verlangen naar uniformiteit naar welke – zo blijkt hier maar weer zwart op wit – het nog een lange weg is te gaan. Bij weer anderen komt de geprikkeldheid mogelijk voort uit een vorm van 'blindheid' voor termen die door henzelf niet (meer) worden gebruikt, omdat intussen in eigen kring een bepaald min of meer vast eigen 'jargon' is ontstaan, waarvan men dan echter ten onrechte aanneemt dat dit ook in andere Indonesische kringen ingang heeft gevonden.

Als speciale eigenschap van het Indonesische recht noemde ik in het bovenstaande verder het ontbreken van een duidelijke definiëring van juridische begrippen, waardoor deze dikwijls geen vaste betekenis hebben. In het Nederlands-Indonesisch woordenboek levert dit fenomeen voor de lexicograaf problemen op bij het vinden van het meest geschikte vertaalequivalent. Toen ik in UU4/1992 betreffende de Perumahan en Permukiman de definities opzocht van *perumahan* en *permukiman*, bleken deze zo vaag dat ik er niet in ben geslaagd een bevredigende vertaling te construeren. Bij het Indonesisch-Nederlands woordenboek wreekt een verschijnsel als dit zich eens te meer, vooral wanneer het zaken betreft die in het Nederlands geen bruikbaar equivalent hebben.

Een volgend 'eigenaardig' kenmerk betrof het feit dat de Indonesische rechtstaal nogal eens 'inbreuk' maakt op de regels van de Indonesische grammatica en syntaxis, terwijl ook de schrijfwijze niet altijd in overeenstemming is met de in de Bahasa Indonesia gebruikelijke.³⁹ Zo worden in de taal van het recht nog dikwijls verbindingsstreepjes toegepast, terwijl het moderne Indonesisch deze niet langer gebruikt om de verschillende woordcombinaties met elkaar te verbinden. De rechtstaal kent 'kekuasaan orang tua', 'kekuasaan orang-tua' en zelfs 'kekuasaan-orang-tua' (ouderlijke macht). En hetzelfde verschijnsel doet zich voor bij de verbindingen 'balik nama' en 'balik-nama' (overschrijving), 'hak milik' en 'hak-milik' (of is Hak Milik misschien beter, of juist Hak-Milik?) (eigendom), en bij 'harta-kekayaan' en 'harta kekayaan' (vermogen). Ook onduidelijk is of het nu 'sistem' dan wel 'sistim' moest zijn (systeem), 'materiel', 'material' of 'materiil' (materieel). Andere

³⁹ Vergelijk Badudu 1994/95:3: 'Kenyataan yang nampak selama ini adalah justru terjadi ketidakseragaman dan kesatuan bahasa dalam bidang perundang-undangan, praktik hukum (notaris, keputusan pengadilan dan sebagainya), penulisan dan dunia ilmu hukum atau pendidikan hukum. Juga dari segi linguistik seperti kekurangsempurnaan di bidang semantik kata, bentuk kata, komposisi kalimat dan sebagainya. Kurang adanya kesepakatan para ahli hukum atau para pengambil kebijakan dalam masalah istilah hukum menyebabkan masih banyaknya penggunaan beberapa istilah untuk satu masalah. Pemakai cenderung memakai istilah menurut versi sektoralnya sendiri. Contoh kecil yang dapat dikemukakan adalah penggunaan istilah perniagaan dan perdagangan, asuransi dan pertanggungan, perburuhan dan ketenagakerjaan.' (Wat tot dusverre echter maar al te duidelijk is, is het gebrek aan eenvormigheid en eenheid in taal op het gebied van de wetgeving, rechtspraktijk (notariaat, rechterlijke uitspraken, enzovoorts), literatuur en de wereld van het recht of het juridisch onderwijs. Ook in linguïstisch opzicht geldt dit, zoals in de gebrekkige toepassing van de (regels van) woordsemantiek, woordvormen, zinscompositie enzovoort. Doordat de rechtsgeleerden of beleidsmakers op het gebied van de terminologie van het recht het niet met elkaar eens zijn, worden er allerlei verschillende termen gebruikt om een en hetzelfde begrip uit te drukken. Iedere gebruiker is geneigd de termen van zijn eigen sector te hanteren. Wat kleine voorbeelden kunnen bovenstaande illustreren: het gebruik van de term 'perniagaan' naast 'perdagangan' (handel), 'asuransi' naast 'pertanggungan' (verzekering), 'perburuhan' naast 'ketenagakerjaan' (arbeid en alles wat daarmee samenhangt).)

eigenaardigheden van de rechtstaal zijn de dikwijls enorm lange – en daarvoor voor de gemiddelde Indonesiër volkomen onbegrijpelijke – zinnen in met name oudere Nederlandse wetteksten en de daarin voorkomende 'vreemde', want Nederlands aandoende, constructies. Al deze zaken stellen de woordenboekenmaker voor bijzondere problemen die niet gemakkelijk kunnen worden opgelost. Moet hij de min of meer foutieve constructies in het Indonesisch overnemen of zelf met de Indonesische grammatica en syntaxisleer aan de slag? Deze vraag klemmt temeer omdat zowel het Nederlands-Indonesisch als het Indonesisch-Nederlands woordenboek, waarvan in dit artikel wordt gesproken, vervaardigd worden door Nederlanders, die uiteraard geen prescriptieve maar louter een descriptieve taak hebben.

3. Een elektronische Indonesische juridische encyclopedie

In hun artikel van 1993 laten Schöpping en Weyers zien wat de voordelen zijn van een elektronisch bestand voor het maken van een juridisch meertalig woordenboek. Zij zijn van mening dat een juridisch woordenboek een 'gebruikersvriendelijke en pragmatische "vertaal-tool"' moet bieden, met oplossingen voor de moeilijke problemen waartoe juridisch vertalen aanleiding geeft. Daarnaast moet zo'n woordenboek informatie verschaffen op een aantal verschillende niveaus. Tot deze niveaus rekenen zij bijvoorbeeld 'juridische fraseologie, juridische standaard-modulaties en rechtstaalgebonden tekststructurerings-invarianten' (Schöpping en Weyers 1993:95). Ik ben het met hun suggesties eens, met dien verstande dat ik in mijn eigen plan niet zozeer de modellen en modelvertalingen als wel de ingangstermen uit het Nederlandse en Indonesische recht als basis wil laten dienen.

In het laatste onderdeel van dit op het Indonesische recht gerichte artikel zal ik aangeven in welke opzichten zo'n elektronisch bestand kan bijdragen aan een oplossing van de specifieke problemen betreffende het Indonesische recht en de Indonesische rechtstaal die in het bovenstaande aan de orde kwamen.

Een elektronische juridische encyclopedie zoals ik mij die voorstel zou als basisbestand of databank de beide eerdergenoemde Indonesische woordenboeken moeten bevatten. Vanuit een term in dit basisbestand, dat dus bestaat uit enerzijds Nederlandse (en Nederlands-Indische) en anderzijds Indonesische termen (voor elk van beide kan men vanuit het hoofdmenu opteren), kan met behulp van een bepaalde toets of toetsencombinatie worden doorgeklikt naar een ander informatieveld. Dit laatste is een zogenaamd achtergrond- of supplementair bestand, dat een definitie kan behelzen, een bron, afkorting of acroniem, maar bijvoorbeeld ook een aantal artikelen uit met de uitgangsterm verwante, relevante wetgeving of voor die term belangrijke

literatuur of jurisprudentie. Ook algemene inleidingen in het betreffende rechtsgebied en redactionele commentaren kunnen als achtergrondbestand dienen. Van het ene bestand moet op een gemakkelijke manier naar het andere kunnen worden overgegaan via een verbindingssysteem met zogenaamde 'interlinks', waarbij het erom gaat de gebruiker op de meest efficiënte wijze alle door hem gewenste informatie aan te bieden. Waarschijnlijk houdt dit in dat de informatievelden worden gestructureerd in de vorm van een 'boom', waarvan de stam de centrale gegevens representeert, van waaruit via de takken en twijgen steeds verder en gedetailleerder op de zaken wordt ingegaan. Overigens worden alle gegevens in het Indonesisch én Nederlands versprekt en voor een aantal rechtsgebieden waarbij in Indonesië vooral Engels wordt gebruikt tevens in deze laatste taal.⁴⁰

Indien de gebruiker een vertaler is kan hij op grond van de zo geboden en verwerkte informatie vervolgens eveneens met een druk op de desbetreffende toets de optimale vertaling en context zo op zijn scherm overnemen en in zijn eigen werk incorporeren. Ook alle achtergrondbestanden dienen, zoals gezegd, te worden vertaald en waarschijnlijk zal van belangrijke onderdelen van met name de commerciële Indonesische wetgeving ook de daaraan ten grondslag liggende Amerikaanse wetgeving worden ingevoerd. Het Indonesische bedrijfsleven en de advocatuur ('law firms') zullen naar verwachting zeker iets in het plan zien, omdat zij in hun eigen land vaak grote moeite hebben bij het te pakken krijgen van kwalitatief goede achtergrondinformatie, vooral wanneer die in het Nederlands is gesteld. Daarbij komt nog het belang van Nederland als deelnemer aan de Europese Unie en het daarmee samenhangende recht, hetwelk daarom ook een plaats in deze 'bijzondere encyclopedie' zal moeten krijgen.

Een elektronische juridische encyclopedie als oplossing voor de bijzondere Indonesische problemen

Wanneer wij de eerder behandelde knelpunten weer in het geheugen terugroepen, blijkt dat een elektronische encyclopedie in een aantal gevallen uitkomst biedt: de vele Indonesische synoniemen die in de Indonesische rechtstaal als mogelijk vertaalequivalent voor de Nederlandse juridische begrippen figureren, kunnen in de elektronische encyclopedie, voorzien van commentaar, keurig worden opgeborgen in een achtergrondbestand. In de databank zelf komen dan als vertaling alleen de meest gangbare en moderne Indonesische juridische termen te staan. Voor het Indonesisch-Nederlands uitgangsmenu geldt in omgekeerde richting hetzelfde: voor ingangstermen of trefwoorden wordt hier bij voorkeur de meer gangbare terminologie gehan-

⁴⁰ Men zou natuurlijk ook kunnen denken aan een Indonesisch bestand dat aan het Anglo-Amerikaanse systeem is gerelateerd, dus apart van het Nederlandse.

teerd, terwijl de oudere of nu wat 'vreemd' aandoende synoniemen in een bestand op een ander niveau worden ondergebracht. Alleen de Indonesiër die iets van het verleden wil weten, wordt er dan nog mee geconfronteerd.

Om de kloof in de Nederlandse en Indonesische rechtsontwikkeling voor belangstellenden weer enigszins te overbruggen, kunnen belangrijke Nederlandse ontwikkelingen op het gebied van het recht in een afzonderlijk commentaar worden 'meegenomen'. Te denken valt hier aan het nieuwe BW, dat, aangezien het dezelfde wortels heeft als het oude Indonesische BW, ook voor Indonesische rechtsgeleerden een belangrijke voedingsbodem zou kunnen zijn.

Ook voor wat betreft de mogelijkheid tot het aanbieden van enerzijds 'contrasterende' en anderzijds 'letterlijke' vertalingen van termen en definiërende voorbeeldzinnen zal een elektronische encyclopedie over veel meer ruimte en mogelijkheden beschikken dan een juridisch woordenboek in de gebruikelijke zin. Daarnaast biedt een elektronisch bestand de gelegenheid tot een uitgelezen systeem van verwijzingen, tussen alle geboden informatie-categorieën onderling, maar ook van een lager naar een hoger niveau. Op deze manier kan zowel het gehele Nederlandse als het Indonesische rechtssysteem in kaart worden gebracht, zodat de encyclopedie, indien gewenst, kan uitgroeien tot handboek of een becommentariërende reeks, zoals *Tekst en commentaar strafrecht* op het gebied van het Nederlandse strafrecht. Voor het Nederlandse recht is dat uiteraard niet nodig, voor het Indonesische des te meer.

Voor de verbetering van de gebrekkige inventarisatie van het Indonesische recht biedt een elektronische encyclopedie ongekende mogelijkheden. Wie zal niet de waarde inzien van een elektronisch bestand met de belangrijkste Indonesische wetgeving van de laatste vijftig jaar, waarbij de ingangen voorzien zijn van bronaanduidingen maar daarnaast ook definities worden gegeven en contexten van de belangrijkste in het bestand voorkomende trefwoorden? Wettelijke definities kunnen op deze manier prachtig met elkaar worden vergeleken. Vaagheden en tegenstrijdigheden kunnen door de wetgever worden opgespoord en in komende regelgeving geamendeerd (ook De Groot 1996:51-5).

Aan het frequent niet volgen van grammatica- en syntaxisregels en het geen acht slaan op de juiste wijze van schrijven en spellen van de Indonesische rechtstaal kan ook een elektronische encyclopedie weinig veranderen. Door de grotere mogelijkheden tot het geven van (ook uitgebreid) commentaar, kan echter in een supplementair bestand meer aandacht worden gegeven aan de naast elkaar voorkomende varianten in schrijfwijze, waarbij vervolgens kan worden gewezen op de variant die volgens het standaard Indonesisch inmiddels de beste of enig juiste is.

In het Nederlands-Indonesisch woordenboek maakte ik gebruik van zo-

genaamde 'algemene informatietermen', dat wil zeggen termen die basisinformatie inhouden over een bepaald juridisch begrip. Een voorbeeld is de term 'stadsarrest'. Deze is in genoemd woordenboek voorzien van het label 'Ind', omdat de term in het Nederlandse recht geen bruikbaar equivalent heeft. Aan het einde van het lemma waarin 'stadsarrest' is behandeld, wordt verwezen naar het meer algemene lemma '(voorlopige) hechtenis'. Dit laatste instituut fungeert in het woordenboek dus als 'algemene informatieterm' waaraan belangrijke basisinformatie over het Indonesische recht wordt 'gehangen' of gehecht. Een ander voorbeeld is de ingang 'zekerheidsrecht', die de hoofdinformatie bevat over dit onlangs opnieuw geregelde Indonesische fenomeen. Bij de term 'hypotheek' (Indonesisch: *hipotek* of *hipotik*), welk instituut nu officieel niet meer bestaat (behalve voor schepen en luchtvaartuigen), wordt naar het lemma 'zekerheidsrecht' verwezen. In een elektronische encyclopedie zijn verwijzingen naar deze 'algemene informatietermen' op gemakkelijke wijze aan te brengen. Via de databank worden al deze termen namelijk door middel van een code met de aan de hoofdinformatie refererende subtermen verbonden.⁴¹

Ook voor een ander in het Nederlands-Indonesisch woordenboek opdoemend probleem kan een elektronische encyclopedie soelaas bieden. Ik doel hier op de grote variëteit aan subbetekenissen van Indonesische vertaalequivalenten, die met name voorkomen wanneer een van oorsprong Nederlands juridisch begrip in de loop van de tijd, behalve de Nederlands-Indische betekenis(sen), ook nog een moderne ontwikkeling binnen het Indonesische recht laat zien. Een voorbeeld was het lemma 'erfpacht', waarbij zowel een diachronische als een synchronische betekenisonderscheiding moest worden aangebracht (zie boven onder 2, 'Het maken van een juridisch woordenboek'). Terwijl zulke betekenisonderscheidingen in gewone juridische woordenboeken vaak slechts op een ingewikkelde manier in beeld kunnen worden gebracht, zijn de verschillende betekenissen van een term in een elektronische encyclopedie veel duidelijker van elkaar te onderscheiden. In het veld *betekenis* kan bijvoorbeeld een onderscheiding worden aangebracht in die diachronische en synchronische betekenis. Door aanklikken kan voor een van beide worden geopteerd. Op het desbetreffende scherm ziet men dan bijvoorbeeld alleen de betekenissen en vertaalequivalenten voor 'erfpacht' in de Nederlands-Indische tijd.

⁴¹ Deze benadering is onomasiologisch, dat wil zeggen dat zij niet uitgaat van de termen zelf, maar van hun onderlinge verwantschap in betekenis.

Slotopmerkingen

Wanneer een project als dit wordt gerealiseerd, zal daarmee behalve een Indonesisch ook een Nederlands wetenschappelijk belang zijn gediend. Dit laatste is op zijn minst tweeledig. In de eerste plaats is er het belangrijke rechtshistorische aspect, dat mooi wordt samengevat in de naam 'Common roots, separate development' van een in april 1997 met financiering van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen gestart rechtsvergelijkend samenwerkingsproject tussen Nederland en Indonesië op het gebied van het strafrecht. In de tweede plaats maakt de zogenaamde 'globalisering' het ook vanuit hedendaags rechtsvergelijkend perspectief interessant een westers rechtssysteem met dat van een vroegere kolonie in Azië te verbinden.

In het voorgaande zal duidelijk zijn geworden, dat het wetenschappelijke niveau van grote delen van het Indonesische recht te wensen overlaat. Dit heeft onder andere te maken met het goeddeels ontbreken van een leescultuur, een omstandigheid waaraan de Nederlandse kolonisator met zijn karge verschaffing van onderwijs mede debet is. Boeken zijn in Indonesië niet zo erg geliefd, ook niet onder professoren, en de belangstelling voor het verleden neemt in snel tempo af.⁴² Anderzijds bestaat in het land een grote belangstelling voor de moderne techniek, en vruchten daarvan als cd-roms en het internet kunnen in de Indonesische juridische wereld in de toekomst wellicht compensatie bieden.

Een elektronische juridische encyclopedie op cd-rom of internet lijkt om deze reden voor de verwezenlijking van de in het voorgaande omschreven doeleinden een aantrekkelijk alternatief. Tot de Nederlandse, Indonesische en (in mindere mate de) Anglo-Amerikaanse rechtssystemen wordt toegang verschaft door middel van ingangen of trefwoorden, een gebruikersvriendelijke aanpak waardoor ook Indonesiërs met weinig wetenschappelijke ervaring niet hoeven te worden afgeschrikt. Aan degene die die wetenschappelijke belangstelling wél heeft, verschaft het systeem van supplementaire bestanden volop gelegenheid zijn behoefte aan kennis te bevredigen.

Als vrucht van de moderne 'high-tech' industrie staat een elektronische encyclopedie in Indonesië wellicht een grote toekomst te wachten.⁴³

⁴² Vergelijk in dit verband Naipaul 1997, en het interview met de schrijver in *NRC Handelsblad* van 2 september 1997.

⁴³ En dit zal zeker zo zijn wanneer de elektronische encyclopedie deel zou gaan uitmaken van de activiteiten van een centrum voor Indonesische juridische informatievoorziening, rechtsvergelijking en lexicologie, over de oprichting waarvan mijn collega's en ik momenteel plannen ontwikkelen op het eerdergenoemde Centrum voor Internationale Juridische Samenwerking (CILC) te Leiden.

AFKORTINGEN

BPHN	Badan Pembinaan Hukum Nasional, 'Instituut voor de Ontwikkeling van het Nationale Recht'
BW	Burgerlijk Wetboek
BW/O	Burgerlijk Wetboek, Oud
Drt	Darurat, 'nood'
HIR	Herzien Indonesisch Reglement
IndBW	Indonesisch Burgerlijk Wetboek
KITLV	Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (Leiden)
KUHAP	Kitab Undang-Undang Hukum Acara Pidana, 'Wetboek van Strafprocesrecht'
PJPI/PJPII	Pembangunan (Nasional) Jangka Panjang Tahap I/II, '(Nationale) Ontwikkeling op Lange Termijn, Fase I/II'
S.	Staatsblad (Nederlands-Indisch -)
Stbl.	Staatsblad (Nederlands -)
UU	Undang-Undang, 'wet'

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Badudu, J.S., 1994/95, *Analisis dan evaluasi tentang perkembangan 25 tahun penggunaan bahasa hukum*, Jakarta: BPHN.
- Forum Keadilan, 1997, 24 (10 maart).
- Geeraerts, D., en G. Janssens, 1982, *Wegwijs in woordenboeken; Een kritisch overzicht van de lexicografie van het Nederlands*, Assen: Van Gorcum.
- Groot, G.R. de, 1993, *Recht en vertalen II*, Deventer: Kluwer.
- , 1996, *Het vertalen van juridische informatie*, Deventer: Kluwer. [Preadvies voor de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking 53.]
- Heestermans, J.L.A., 1976, 'Een kritische kanttekening en een schets voor een lexicografische theorie', in: P.G.J. van Sterkenburg (ed.), *De Nederlandse lexicologie tussen handwerk en machine*, pp. 39-57, Groningen: Tjeenk Willink.
- Heru Soeprapto, 1997, 'Hak tanggungan sebagai pengaman kredit perbankan', in: *Seminar; Hak tanggungan atas tanah dan benda-benda yang berkaitan dengan tanah*, Bandung: Kelompok Studi Hukum Bisnis Fakultas Hukum UNPAD.
- Hesseling, Gerti, in samenwerking met het T.M.C. Asser Instituut, 1978, *Juridisch woordenboek Nederlands-Frans met woordenlijst Frans-Nederlands*, Deventer: Kluwer.
- Kan, J. van, 1927, *Uit de geschiedenis onzer codificatie*, Batavia: De Unie.
- Massier, A.W.H., en M.J.H.W. Termorshuizen-Arts (eds), te verschijnen, *Indonesisch-Nederlands juridisch woordenboek, privaatrecht*.
- Naipaul, V.S., 1997, *Meer dan geloof; Islamitische reizen onder de bekeerde volken*, Amsterdam/Antwerpen: Atlas.
- Oosterveld-Egas Repáraz, M.C., en J.M. Vuyk-Bosdriesz, 1990, *Juridisch woordenboek Nederlands-Spaans*, Antwerpen: Maklu / 's-Gravenhage: T.M.C. Asser Instituut.

- Rayar, L., 1993, 'Het vertalen van het Wetboek van Strafrecht; Aanzet tot een methodologie', in: G.R. de Groot, *Recht en vertalen II*, pp. 63-87, Deventer: Kluwer.
- Sarcevic, S., 1989, 'Conceptual dictionaries for translation in the field of law', *International Journal of Lexicography* 2-4:277-93.
- Schöpping, J., en G.R. Weyers, 1993, 'Contextgebonden elektronisch juridisch woordenboek', in: G.R. de Groot, *Recht en vertalen II*, pp. 89-109, Deventer: Kluwer.
- Sutarso, 1994/95, 'Penggunaan bahasa hukum dalam pendidikan umum (buku dan skripsi)', in: J.S. Badudu, *Analisis dan evaluasi tentang perkembangan 25 tahun penggunaan bahasa hukum*, Jakarta: BPHN.
- Svensén, Bo, 1993, *Practical lexicography; Principles and methods of dictionary-making*, Oxford: Oxford University Press.
- Tabalujan, Benny S., 1998, *Indonesian insolvency law*, Singapore: Business Law Asia.
- Termorshuizen-Arts, M.J.H.W., 1999, *Nederlands-Indonesisch juridisch woordenboek*, Leiden: KITLV / Jakarta: Djambatan.